

3 нашого життя.

На провесні й тепер,—Симптом часу.—Відносно до української справи бюрократії та її прислужників.—Низка фактів.—Логіка загально людська і логіка „істинно-русская“.—Відворотна хвиля і нові наскоки.—Геть з дороги!

На прикінці 1904 року, коли саме проквітла була зваменита „весна“ кн. Святополк-Мирського й запанувала в Росії „епоха довіря“, довелось раз якось мені бути в театрі. Виставляли „Вільгельма Телля“; театр був повен і вистава скинулася більше на якусь грандіозну демонстрацію, ніж на звичайну виставу. Кожна реплика, кожне слово акторів про свободу, всякий палкий монолог про права народні та боротьбу за них—бурею проносились по театрові й викликали відповідну бурю й серед слухачів; грім оплесків перепиняв виставу раз-у-раз, не давав акторам говорити... Повстане на якийсь час мертва тиша, серед якої голосно лунали поклики до боротьби за волю,—і знов зірветься й голосною луною розкотиться грім оплесків... І кажуть, що кожного разу, коли виставляли „Вільгельма Телля“, було те саме, що й за мене. Вольнолюбні слова великого німецького письменника знов падали на жадну до волі землю і в серцях слухачів викликали відповідний відгомін.

Минуло пів-третя року. Росія встигла, кажуть, перетворитися за той час із абсолюттистичної держави на „правовое государство“, як заявив у своїй декларації д. Століпін, і—втратила багато дечого, що була вже здобула ціною тяжких жертв і невимовного силкування. І я анітрохи не вагаюся сказати, напр., що тепер неможлива була б така демонстрація, яку я тоді на згаданій виставі бачив. Мало того, й самого Шиллера взято тепер у велике підозріння принаймні для нас, українців.

Читачі вже знають, що „Вільгельм Телль“ для української сцени „признають неудобним“ („Рада“, ч. 50), як раніше так само „неудобним“ признано виставляти в Києві Молерів „Шлюб з примусу“. Коли б навіть ми мали перед

очима тільки ці два факти, то й то над ними варто було б поміркувати, але вони не стоять нарізно, а разом з іншими складаються в таку виразну картину, що мимоволі притягає увагу до себе, як симптом часу і показчик певної політики. Недавно, напр., київський губернатор заборонив д. Степенкові його відчити єдино за те, що вони мали бути українською мовою вилічені („Рада“, ч. 51). Про пригоди київської „Просвіти“ не раз також писано було вже у нас, а це в „Рідному Краї“ (ч. 10) знаходимо повний мартиролог її заходів: заборона бібліотек по селах, заборона філій, заборона трьох концертів і тягання мало не всіх членів бідолашного товариства на допити в „жандармское управление“... Не краще стоїть справа з „Просвітою“ і в Одесі. Після трусу в „Просвіті“ 30 листопада на неї впали всякі утиски й потяглася низка непорозуміннів між товариством та адміністрацією. Адміністрація, напр., посилає на зібрання „Просвіти“ чиновника, що української мови не розуміє й через те чіпляється до кожної дрібниці й мало не через кожне слово перепиняє читання. Дійшло до того, що „Просвіта“ мусіла спинити читання рефератів, поки призначено буде іншого чиновника („Рада“, ч. 45), хоч нема певна річ, ніякої гарантії, що новий дозорця по новому й поводитись буде. Де-яким „Просвітам“ і зовсім таки не можна легалізуватися,—так напр., полтавська адміністрація не затвердила статута „Просвіти“ імени Драгоманова в Лубнях, бо „товариство має на меті розбуджувати поміж народом національну й політичну самосвідомість“ („Р. Край“, ч. 1). Святкування Шевченкових роковин принесло знов цілу низку таких самих фактів, що виразно окреслюють тенденцію урядових сфер що до українства навіть в чисто легальних справах та культурницькій роботі. В Одесі ж таки, як телеграфовано до „Русских Вѣдомостей“ на святкуванні Шевченкових роковин 26 лютого депутація місцевого польського товариства хотіла була завітчати вінком бюст поета, але поліція зробити це без дозволу градоначальника не дала. Обернулися до градоначальника, той послав до генерал-губернатора Гла-

гольова, а цей звелів „немедленно убирать“ вінок. По інших місцях навіть цього вагання та одсилення від Анни до Каіафи не позначалось: адміністрація просто відразу припиняла ті заходи, що їй були не до вподоби. В Лубнях на концерті в честь Шевченка д. Шемет мав сказати промову, але справник заборонив („Рада“, ч. 51). В Проскурові теж, реферат хоч і був написаний, та слухати його не довелось, „по независящимъ обстоятельствамъ“, як лагідно пише наш дописувач („Рада“, ч. 51). За адміністрацією йдуть і інші офіційні, пів-офіційні й приватні товариства та особи, що цілком одверто вже виявляють свою зненависть до української справи. Питання про українську мову на археологічних з'їздах, як знає напевне читач, має вже свою довгу й досить сумну історію, і от вона збогатилася недавно ще одним фактом. Як відомо, XIV арх. з'їзд має відбутися в Чернигові, і чернигівські делегати прохали московське археологічне товариство засновати організаційний комітет при львівським Науковим Товаристві імени Шевченка і взагалі подбати, щоб українська наука була репрезентована на цьому з'їзді не так, як на попередніх, коли її всякими способами виганяли єдино за українську мову. Московське товариство відповіло, що цього неможна зробити ніби через те, що закордонні товариства не мають права брати участь в організації з'їзду („Р. Край“ ч. 8). Видима річ, це просто мова для забави, невдатний викрут і крізь нього виразно проглядає нехіть до науки в українській одежі. Та ж сама нехіть ще виразніше відбилася у відомій відповіді ректора київського університету на домагання студентів, щоб завести українські кафедри в університеті. Ще далі йдуть усякі чорносотенні організації та приватні особи, що з своєю зненавистю вже зовсім не криються. „Істинно-руссіє“ члени купецького клубу в Києві не схотіли дати, як звичайно досі було, зали на святкування роковин Шевченка, бо тільки тепер спала їм полуда з очей на те, що поет український — „революціонер“! Не без інцеденту було й на роковинах у Проскурові: „коли співали,—пише наш

дописувач, — вдруге „як умру, то похороніть“, один з присутніх, полковників схопився й, вибігши у сні, покликав до себе поліц. чина, став кричати, що він мусів стояти, коли співали революційну пісню, Шевченків „Заповіт“. До цього „патріота“ прилучилось ще два офіцери-драгуни („Рада“ ч. 51). Та мабуть найпростішу собі раду знайшла адміністрація в Полтаві: 24 лютого мав одбутися „український вечір“ полтавського товариства прикащиків, і адміністрація попросту закреслила слово „український“, зоставивши одним-одним „вечір“ („Р. Край“ ч. 10). Це вже вертає нас просто до тих лютої пам'яті часів, коли цензура вимазувала з усіх книжок слова „Україна“, „український“ і т. и., щоб навіть і згадки не було про ту країну, що ніяк не хотіла вклатися в рямці русификаторської політики.

Я не вишукував намісне фактів, не пильнував, щоб як найбільше їх зібрати, —я просто хотів те, що тільки останніми часами випадково стрівав по часописах,—і проте, як бачить читач, фактів тих набралась таки довгенька низка. І всі вони одно свідчать: як і взагалі в громадському житті в Росії, так і в українському по всій лінії йде реакція, що силкується назад одіорати те, що тяжкою боротьбою завойовано, й повернути в нівець усі придбання на користь української справи. На українство знов йдуть походом і центральні урядові сфери, й місцева адміністрація, і всякі їх колективні та поодинокі прислужники і похід цей знов починає виявлятися в таких формах, в яких ні до якого іншого руху він не прикладається. Візьмімо, напр., той факт, що з його почав я свої замітки — виставу „Вільгельма Телля“. Після маніфесту 17 жовтня і тимчасових законів про пресу та книжки всі обмеження українського слова юридично впали і до його повинна б прикладатися та сама мірка, що й до російського. Повинна б—і проте, д. Дуван-Торцов може виставляти „Вільгельма Телля“, а для д. Садовського — це вже зробилось „неудобно“. Чому так? А тому, що д. Дуван-Торцов виставлятиме його в російському перекладі, а д.

Садовський—в українському... На просто людську логіку це, звичайно, якась дика нісенітниця, в якій ніякого тямку не добереш, а на „істинно-русскую“ логіку це виходить вже високо патріотичним актом, усякої пошани вартим.

Російська бюрократія ніколи логічністю й консеквентністю не грішила, а що до українських справ, то й надто. Дарма шукати їх і в тих фактах, про які я згадую тут, та й не про те річ. З наведених фактів кожен може допевнитись, що виразно позначається відворотна хвиля у відносинах уряду до української справи: давши про око людське із примусу українцям рівні з усіма права, або краще-рівне з усіма безправ'я, бюрократія й її агенти схаменилися й бажать повернути на давній шлях виняткового безправ'я,—той спасений шлях, коли ми перебували і без язика і без своїх товариств, і без преси. Мара „неудобства“ української справи для російських централізаторів знов чорною хмарою стала на нашому обрії, як погроза нашому національному існуванню. Виявилось, що боротьба навіть за найелементарніші прояви нашого життя, як от преса, театр то що, не пройдений ще етап, що вже минули ми його безповоротно, а либонь тільки хвилиний перепочинок, за яким починаються ті ж самі наскоки ворожої сили. Воно то правда, що, як у пісні співають, „перебули пригодоньку, перебудем другу“ і ця друга певне вже такою тяжкою не буде, бо повернути цілковито *Status quo ante* ледве чи спроможеться навіть чудотворна російська бюрократія. Але громадянство наше повинно не спускати з очей тієї погрози й відповідати на неї так, як вона того варту. Заходи офіційних і неофіційних, більших і менших нападників повинні стрівати на своїм шляху нашу непохитну певність і розбитись об неї, як хвиля об міцну скелю. Ми не можемо попустити, щоб на нас знову впали якісь, хоч би найменші, спеціальні обмеження і на всі такі спроби та заходи повинні словом і ділом відповідати: „геть з дороги“. Інакше діждемось того, що нас і кури брикати будуть, а не то „істинно-руссіє“ обрусители всякої масти.

Сергій Єфремов.